

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ СВДКІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

ENSURING THE RIGHTS OF WITNESSES IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Скрябін О.М., д.ю.н., доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Класичний приватний університет

У статті розкрито сутність поняття «свідок у кримінальному процесі», наведені різні підходи науковців до визначення сутності поняття та процесуального статусу свідка при проведенні кримінального провадження. Свідок у кримінальному процесі – це будь-яка особа, яка володіє інформацією щодо обставин вчиненого кримінального правопорушення, в тому разі, коли він став очевидцем події незалежно від його положення та який не зацікавлений у кінцевому результаті кримінального провадження. Свідок є незамінним джерелом інформації щодо фактів, які мають істотне значення для підтвердження або спростування обставин, які є предметом доказування у кримінальній справі.

Важливим аспектом процесуального статусу свідка порівняно з підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим є те, що на законодавчому рівні закріплений обов'язок свідка давати правдиві показання по суті справи. Процесуальний статус свідка не може впливати на його ставлення до справи чи відобразитися на інших факторах, які впливають на достовірність показань.

Особливістю процесуального положення свідка полягає у відсутності в нього можливостей впливати на хід кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування, оскарження таких рішень. Факторами, які негативно впливають на активну участь свідка у кримінальному провадженні, є матеріальні незручності та витрати, пов'язані з участю у кримінальному провадженні в якості свідка; виконання обов'язку із дачі показань, пов'язане зі значним нервово-психічним напруженням свідка; потенційна можливість тиску на свідка з боку підозрюваного та інших зацікавлених осіб.

Важливою особливістю роз'яснення прав свідка є те, що воно відбувається безпосередньо перед початком його допиту, при цьому особа набуває статусу свідка відразу після її офіційного виклику на допит. Саме з цього моменту свідок отримує права та обов'язки, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Вирішення вказаної проблеми можливе за допомогою уточнення прав, обов'язків і відповідальності свідків у кримінальному процесі, які будуть роз'яснені шляхом включення їх у зміст повістки.

Ключові слова: свідок, забезпечення прав, кримінальний процес, кримінальне правопорушення, правдивість, розслідування.

The article reveals the essence of the concept of witness in criminal proceedings, presents different approaches of scientists to determine the essence of the concept and procedural status of a witness in criminal proceedings. A witness in a criminal proceeding is any person who has information about the circumstances of a criminal offense, if he has witnessed the event, regardless of his position and who is not interested in the final outcome of the criminal proceedings.

A witness is an indispensable source of information on facts that are essential for confirming or refuting the circumstances that are the subject of evidence in criminal cases. An important aspect of the procedural status of a witness in comparison with the suspect, accused and victim is that the obligation of the witness to give truthful testimony on the merits of the case is enshrined in law. The procedural status of a witness may not affect his attitude to the case or reflect on other factors that affect the reliability of the testimony.

The peculiarity of the procedural position of a witness is the lack of opportunities for him to influence the course of criminal proceedings, decisions on its direction, to appeal such decisions. Factors that negatively affect the active participation of a witness in criminal proceedings are material inconveniences and costs associated with participation in criminal proceedings as a witness; the performance of the duty to testify is associated with significant nervous and mental stress of the witness; the potential for pressure on the witness by the suspect and other stakeholders.

An important feature of the explanation of the rights of a witness is that it takes place immediately before the interrogation, and the person acquires the status of a witness immediately after his official summons for questioning, from which moment the witness receives the rights and obligations under current criminal procedure. legislation. The solution to this problem is possible by clarifying the rights, duties and responsibilities of witnesses in criminal proceedings, which will be clarified by including them in the content of the agenda.

Key words: witness, securing rights, criminal proceedings, criminal offense, truthfulness, investigation.

Постановка задачі. Всі учасники кримінального провадження потребують захисту їх прав і свобод на державному рівні незалежно від їх процесуального статусу та позиції, а також зацікавленості в результаті вирішення справи. Свідок є учасником кримінального провадження, який не стоїть під підозрою, не є обвинуваченим у вчиненні злочину, не є постраждалою стороною, при цьому він залучається до кримінального провадження, а від інформації, яку він надасть, залежить перебіг розслідування кримінального правопорушення. Свідок є джерелом унікальної інформації, яку слідчий і прокурор можуть отримати тільки від нього.

Забезпечення прав свідків у кримінальному процесі є необхідним і важливим завданням, оскільки правдиві показання свідків стають основою для перевірки відомостей, отриманих у ході досудового розслідування, а також дозволяють виявити нові докази та встановити належність доказів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблематики участі свідків у кримінальному процесі та окремих аспектів забезпечення їх прав присвятили свої роботи В.І. Бояров (дослідження проблематики анонімності свідків) [1], Ф.Г. Григорьев (процесу-

альне положення свідка у кримінальному судочинстві) [2], О.П. Кучинська (особливості процесуального статусу свідків) [3], Т.В. Пацалова (забезпечення безпеки свідків у кримінальному процесі) [4], С.В. Слінько (процесуальний статус свідка) [5].

Мета статті – проаналізувати та дослідити проблемні аспекти забезпечення прав свідків у кримінальному процесі України.

Виклад основного матеріалу. В розрізі досліджуваної проблематики доцільно визначити поняття забезпечення безпеки учасників кримінального процесу, яке, на думку В.М. Тертишника, означає здійснення правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, здоров'я, житла, майна, честі та гідності цих осіб від протиправних посягань з метою створення необхідних умов для належного здійснення правосуддя [6, с. 87]. У цьому понятті досить вдало вказується на характер застосовуваних заходів, їх завдання та мету, яка полягає у здійсненні правосуддя.

Свідок у кримінальному провадженні – це будь-яка особа, якій відомі обставини здійсненого кримінального правопорушення, якщо вона стала очевидцем події незалежно від її положення та яка не зацікавлена у кінцевому

результаті кримінального провадження. Свідок надає інформацію про обставини здійсненого кримінального правопорушення, які ґрунтуються на безпосередньому сприйнятті, або ті, які сприйняті з інших джерел, але при цьому він в обов'язковому порядку повинен вказати джерело, з якого йому стали відомі факти, про які він розповідає [7, с. 91]. Свідок, на думку Ф.Г. Григор'єва, – це незамінне джерело відомостей про факти, які мають ключове значення для встановлення або спростування обставин, які входять у предмет доказування по кримінальній справі [2, с. 3].

О.П. Кучинська зазначає, що серед учасників кримінального провадження, які сприяють досягненню його завдань, особливе місце займає свідок. Ця особливість визначається його роллю та місцем у процесі доказування по справі з метою повного, всебічного та об'єктивного дослідження обставин справи. Якщо розглядати свідка як суб'єкта, який є джерелом показань, то ключовою особливістю його процесуального статусу порівняно із підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання по суті справи [10, с. 164].

Аналізуючи процесуальне положення свідка, М.Л. Якуб говорить, що воно не може вплинути на його ставлення до справи чи відбитися на інших факторах, які впливають на достовірність показань. Це обставина, яка радикально відокремлює показання свідка із таких засобів доказування як показання підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого [8, с. 83].

С.М. Стахівський зазначає, що процесуальне становище свідка здебільшого не відображається на його ставленні до справи та достовірності показань. Це не означає, що свідок не може мати певної зацікавленості у вирішенні справи, але ця зацікавленість зумовлена не його процесуальним становищем, а причинами, які знаходяться за межами процесуальних відносин [9, с. 205]. Такої ж думки дотримується і О.П. Кучинська, яка зазначає, що більш коректно було б говорити про відсутність у свідка зацікавленості в результатах вирішення справи, але аж ніяк не про відсутність законного інтересу під час своєї участі у кримінальному провадженні [3, с. 299].

Особливістю процесуального статусу свідка, на думку С.В. Слінько, є відсутність у нього можливостей впливати на хід кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування, оскаржувати такі рішення [5, с. 879–880].

Доцільно визначити фактори, які негативно впливають на активну участь свідка у кримінальному провадженні: 1) матеріальні незручності та витрати, пов'язані з участю у кримінальному провадженні в якості свідка. Виклик свідка на допит до слідчого або в суд відволікає його від повсякденних справ, свідок має відпрошуватися на роботу, пропускати навчання, відволікатися від інших видів повсякденної діяльності; 2) виконання обов'язку із дачі показань пов'язане зі значним нервово-психічним напруженням свідка, загостренням його емоційного стану, що викликано необхідністю пригадати обставини протиправного діяння; 3) в окремих ситуаціях чималу складність у стимулюванні свідка до активної позиції під час дачі показань викликає потенційна можливість тиску на свідка, різного роду погроз з боку підозрюваного, його родичів чи інших зацікавлених осіб з метою спонукання свідка до дачі неправдивих показань [10, с. 164].

Аналізуючи положення свідків у кримінальному процесі, Ю.В. Лисюк говорить, що серед усіх учасників кримінального провадження фігура свідка є найбільш вразливою, а правовідносини між правоохоронними органами та іншими учасниками кримінального провадження у свідків здебільшого складаються досить важко. Це пов'язано з тим, що цей суб'єкт правовідносин у більшості випадків

володіє достовірною та украй важливою для здійснення кримінального провадження інформацією. У разі, якщо в процесі кримінального провадження вдалося встановити таку особу, то це може стати ключовим моментом у вирішенні завдань кримінального судочинства. Тому в умовах сучасності найважливішим моментом для свідка повинен стати факт забезпечення його захисту та безпеки, в тому числі за необхідності його родичам чи близьким, оскільки постійно особа свідка найчастіше піддається різного роду погрозам, шантажу та навіть спробам фізичного впливу [7, с. 92].

Так, до кола прав свідка віднесено такі: знати, у зв'язку з чим та в якому кримінальному провадженні його допитують, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд повинні роз'яснити це, а також зробити відмітки у протоколі допиту свідка; користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката; відмовитися давати показання щодо себе, членів сім'ї та близьких родичів; давати показання рідною мовою або іншою мовою, якою він вільно володіє, користуватися допомогою перекладача, при цьому оплата послуг перекладача здійснюється за рахунок держави; користуватися нотатками та документами під час давання показань у випадках, коли вони стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які важко утримувати в пам'яті; на відшкодування витрат, пов'язаних із викликом для давання показань, які розраховуються відповідно до середнього заробітку й виплачуються за місцем роботи за час, витрачений на виклик, відшкодування витрат на проїзд до місця й назад, а також витрат, пов'язаних із проживанням за місцем виклику, та добових; ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення й зауваження; заявляти клопотання про забезпечення безпеки за наявності підстав, рішення про застосування заходів безпеки приймає слідчий, прокурор, суд, у яких перебувають провадження, а також орган (підрозділ), який здійснює оперативно-розшукову діяльність щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, запобіганню, припиненню злочинів; заявляти відвід перекладачеві, якщо є обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Також варто зазначити, що новим КПК України не передбачено право свідка подавати скарги прокуророві на неправомірні дії та бездіяльність слідчого, що було закріплено старим законодавством [11, с. 144].

Важливою особливістю роз'яснення прав свідка є те, що воно відбувається безпосередньо перед початком його допиту. Однак особа набуває статусу свідка відразу після її офіційного виклику на допит. Саме з цього моменту вона отримує права та на неї покладаються обов'язки, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Не заперечуючи проти необхідності роз'яснення прав допитуваному перед початком слідчої дії, вважаємо правильною позицію тих авторів, які пропонують перенести етап ознайомлення свідка з його правами, обов'язками та відповідальністю з моменту його допиту на момент виклику [12, с. 53].

Зазначена пропозиція може бути реалізована шляхом включення до змісту повістки витягів із КПК України та інших законодавчих актів, які стосуються прав, обов'язків та відповідальності свідків. Це дозволить свідку усвідомити значення своєї участі у кримінальному провадженні, міру відповідальності за невиконання покладених на неї обов'язків, підготуватися до своєї участі у процесуальних діях, отримати у разі необхідності юридичну консультацію адвоката, забезпечити його участь у проведенні допиту тощо [10, с. 165].

При дослідженні нового КПК щодо статусу та забезпечення прав свідків у кримінальному провадженні,

Г.В. Коновалова зазначає, що у новому КПК залишаються невизначеними проблемні питання, які не знайшли свого вирішення у попередньому КПК України щодо обов'язкової перевірки свідчень анонімних свідків у разі виникнення сумнівів щодо їх правдивості (свідок може обмовити підсудного; він може виявитися ненадійним в силу причин, пов'язаних із його минулим: наявність розумових розладів, галюцинацій, тяги до систематичної брехні); в минулому у нього могли бути невиявлені зв'язки з підозрюваним [13, с. 2]

Для усунення відповідних прогалин у законодавстві підтримуємо позицію В.І. Боярова, який стверджує, що в Законі необхідно точно прописати спеціальну перевірку процедури, особливо для тих випадків, коли піддаються сумнівам достовірність і надійність показань анонімних свідків. Зокрема, за рішенням судді (суду) інший суддя перевіряє свідка, оскільки надання йому права давати свідчення анонімно завжди є ризикованим, довіра до такої особи не повинна викликати сумнівів [1].

Висновки і пропозиції. Таким чином, свідок у кримінальному процесі є незамінним джерелом відомостей про факти, які мають ключове значення для встановлення або спростування обставин, що входять у предмет доказування по кримінальній справі. Ключовою особливістю процесуального статусу свідка порівняно з іншими учасниками кримінального провадження є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання по суті справи.

Важливою особливістю роз'яснення прав свідка є те, що воно відбувається безпосередньо перед початком його допиту, при цьому особа набуває статусу свідка відразу після її офіційного виклику на допит. Саме з цього моменту свідок отримує права та обов'язки, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Вирішення вказаної проблеми можливе за допомогою уточнення прав, обов'язків і відповідальності свідків у кримінальному процесі, які будуть роз'яснені шляхом включення їх у зміст повістки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бояров В.І., Руденко М.В. Анонімність свідків: «за» і «проти». *Адвокат*, 2001. №№ 4-5. С. 13–15.
2. Григорьев Ф.Г. Процессуальное положение свидетеля в уголовном судопроизводстве : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. М., 2008. 28 с.
3. Кучинська О.П. Процессуальный статус свидетеля: деякі особливості за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*, 2013. № 1. С. 295–300.
4. Пацалова Т.В. Проблеми забезпечення безпеки потерпілих і свідків у кримінальному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*, 2006. № 9. С. 138–140.
5. Слінько С.В. Процессуальный статус свидетеля в кримінальному процесі. *Форум права*, 2012. № 1. С. 878–882.
6. Тертышник В.М. Уголовный процесс : учебное пособие. Харьков : Арсис, 1999. 528 с.
7. Лисюк Ю.В. Процессуальная фигура свидетеля в кримінальному провадженні: сучасний стан і перспективи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, 2014. № 4. С. 90–95.
8. Якуб М.Л. Показания свидетелей и потерпевших. М., 1968. 128 с.
9. Стахівський С.М. Кримінальні процесуальні засоби доказування : дис. д-ра. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 401 с.
10. Кучинська О.П. Деякі питання забезпечення прав свідків у кримінальному процесі України. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*, 2012. № 9. С. 163–169.
11. Плева К. Правовий статус свідків за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний вісник*, 2014. № 6. С. 142–146.
12. Богатырев Н. Как обеспечить явку участников процесса на первое судебное заседание. *Российская юстиция*, 2002. № 11. С. 53–54.
13. Коновалова Г.В. Забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства за новим КПК України. *Часопис Академії адвокатури України*, 2013. № 20. С. 1–3.